

*І.В.Попова,
кандидат технічних наук,
доцент НУХТ*

ПРАВОВА ПАЛІТРА ЕКОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ

Важливим чинником екобезпечного розвитку суспільства є належне правове врегулювання. В Україні, на жаль, відчувається слабкість правового супроводу екобезпечного розвитку. Як зазначає Б.М.Данилишин: українська «система контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища є недостатньо оперативною та ефективною внаслідок дублювання функцій державного контролю низкою центральних органів виконавчої влади. Крім того, ради всіх рівнів та місцеві державні адміністрації також наділені правами здійснювати державний контроль, але керівники місцевих органів влади не несуть відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства. Недоліки чинного законодавства разом з відсутністю чіткого розмежування функцій і координації діяльності між різними спеціально уповноваженими органами ускладнюють контроль за виконанням вимог природоохоронного законодавства і породжують численні порушення» [1, 97].

Складність функціонування екологічного права виявляється в тому, що сучасна екологічна ситуація загалом характеризується як потенційно небезпечна і така, що в майбутньому в ній очікується погіршення природного середовища людини, викликане антропогенними причинами. Сьогодні стан природного середовища вже не дає можливості задовольняти всі насущні потреби людей і звужує перспективи самореалізації людини. Тому вчені та філософи намагаються з'ясувати механізми формування нової особистості, зокрема, за допомогою виховання екологічної свідомості [2, 360]. Оскільки сфера права лежить у діяльнісному полі людини, формування нової особистості має, скоріше, когнітивно-аксіологічну природу. Як зазначав свого часу І.Кант, моральний закон всередині людини єдиний може забезпечити функціонування правової держави. Тобто формувати систему екологічних правовідносин неможливо без зміни

морального ставлення до взаємин «людина – природа».

Питання екологічної, правової безпеки та створення її законодавчої бази приділяють увагу вітчизняні науковці та дослідники, зокрема П.О.Гвоздик, Б.М.Данилишин, Д.В.Касьянов, Н.В.Семенюк, С.Г.Прутько та ін.

Спробуємо проаналізувати правове забезпечення екологічного розвитку на основі аналізу законодавчої бази сучасного трансформаційного суспільства.

«Екологічна небезпека» та «екологічна безпека» – поняття, якими окреслюється той чи інший стан навколишнього середовища. За якісними показниками стан довкілля можна поділити на три рівні, за якими розглядається як сукупність сформованих під впливом антропогенної діяльності, природних та «набутих» властивостей, які відповідають встановленим екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам, що забезпечують умови для розвитку і відтворення живих організмів, у тому числі життєдіяльності людини. Найвищий якісний рівень природного середовища являє собою чисте природне середовище, забруднення якого є мінімальним і не спричиняє змін нормального екологічного стану в певному регіоні. До другого рівня слід віднести сприятливе природне середовище. Тут забруднення можливе в межах, які не впливають на стан здоров'я людини і в яких відсутні будь-які неприємні фактори, викликані специфікою окремих виробництв. Третій рівень – безпечне природне середовище. На відміну від другого рівня тут можлива наявність в незагрозованих для людини негативних чинників [3, 122].

Ідеологію і пріоритет екобезпечного розвитку вже було закріплено в Декларації «Про державний суверенітет України» (від 16 липня 1990 р.), в якій наголошувалось те, що Україна самостійно встановлює певний порядок охорони природи на своїй території та використання власних ресурсів, що вона дбає про екологічну безпеку громадян і т.д. Отже, вже в цьому доленосному документі було зафіксовано принципову орієнтацію держави на екобезпечний розвиток [4. 7].

Категорія «екологічна безпека», що з'явилася в українському законодавстві з прийняттям названої Декларації, згодом дістає конституційне закріплення. Її забезпечення та захист оголошуються обов'язком і найважливішою функцією держави, а також справою всього українського народу (статті 16, 17 Конституції України). Поряд з людиною, її життям і здоров'ям, честю й гідністю, недотор-

канністю безпека визначається Основним Законом як найвища соціальна цінність (ст. 3). Вимоги екологічної безпеки містяться в обов'язкових нормах, правилах, стандартах, стосуються охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та ін. Так, у ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено систему екологічних нормативів. Згідно з ними встановлюються допустимі викиди та скиди в навколишнє природне середовище забруднювальних хімічних речовин, рівні шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів. Законодавство України може визначати також нормативи використання природних ресурсів та інші екологічні нормативи [5, 124].

Розвиток джерел екологічного права – це процес утворення нових нормативно-правових актів, оновлення, коригування чинних законів та підзаконних актів. Він є постійним унаслідок реагування права на всі зміни у взаємовідносинах між людиною і природою, проблеми екологічного характеру, які поглиблюються мірою посилення антропогенного тиску на довкілля. Цей процес здійснюється не стихійно. Суттєвий вплив на нього мають дослідження стану законодавчого регулювання певної сфери суспільних відносин, а також ті, які присвячені аналізу різних форм упорядкування екологічного законодавства, їх удосконаленню [6, 18].

Незважаючи на досить суттєві здобутки національної екополітики, слід визначити наведені далі ключові проблемні питання, вирішення яких потребує серйозних зусиль у найближчій перспективі.

1. Подальша імплементація міжнародних (передусім – європейських) норм і законодавчих актів в національне екологічне законодавство. Хоча більшість рамкових законів з охорони довкілля прийнято і вони діють, однак підзаконні акти другого рівня нерідко відсутні зовсім або їх прийняття і впровадження відкладаються на непевний термін. На жаль, серйозною проблемою є виконання і суворе дотримання норм і положень вже прийнятих законів. Іншим важливим аспектом є законодавчий супровід багатосторонніх природоохоронних угод (БПУ): недопустимо розробляти національну нормативно-правову базу після ратифікації БПУ, без урахування потреб у матеріально-фінансових, інституційних і кадрових ресурсах.

2. Друга проблема є наслідком попередньої: національна екополітика має досить слабкий потенціал інтеграції до міжнародної.

Основним інтеграційним компонентом є БПУ. Але, незважаючи на те, що Україна – активний учасник таких угод (на сьогодні держава координує співпрацю у понад 70 БПУ у сфері збереження природно-ресурсного потенціалу, ядерної і радіаційної безпеки [7, 96]), практична їх реалізація і результати залежать від політичної волі керівництва країни і обмежуються неадекватною нормативно-правовою базою, проблемами з їх фінансуванням (часто – нецільовим використанням коштів), обмеженим інституціональним і кадровим потенціалом.

3. Недосконалість фінансових механізмів у природоохоронній сфері. Найбільш поширеною формою фінансування охорони довкілля є екологічні фонди. В умовах значних фінансових обмежень ефективність їх діяльності різко знижується. Ускладнюють роботу фондів і невизначеність пріоритетності напрямів фінансування і прозорості грошових потоків. Досить неефективно лишається співпраця екофондів із різними громадським, науковими, неурядовими, а також міжнародними організаціями з питань координації дій і прийняття рішень.

4. Необхідність розроблення і впровадження ефективних механізмів запобігання/врегулювання екологічних конфліктів на регіональному, національному і міжнародному рівнях [8, 91].

Особливе значення для розуміння феномену екобезпечного розвитку мають також принципи і категорії, котрі визначають зміст прав людини, зокрема на гармонійні відносини з природою. Серед них найголовніші насамперед – право на життя, право на свободу, право на власність, право на громадянську ідентичність і, як ми вже зазначали, основне право людини. Своєю чергою, втілення в життя засад екобезпечного розвитку передбачає існування реальних механізмів втілення принципу верховенства права, принципу законності, принципу відповідальності (як держави, так і громадянина), принципу екологічної рентабельності людської діяльності. Особливе місце належить морально-етичним принципам, базовим серед яких екологічний імператив, що, своєю чергою, базується на ідеї категоричного імперативу І. Канта та ідеї благоговіння перед життям, яка нині стоїть в основі розгортання системи еко- і біоетики і яка своїми витокami сягає творчості А.Швейцера. Найбільш загальні підвалини екобезпечного розвитку впливають, з одного боку, з антропоцентричної спрямованості людської діяльності, а з іншого – з укоріненості людства в біосфері, заперечення чого неодмінно призводило

до конфліктів людини і біосфери [9, 14].

Екологічна безпека (екобезпека) являє собою соціоприродну та наукову реальність, є об'єктом дослідження різних наук (природничих, соціальних, юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємозв'язків людини з навколишнім природним середовищем. Екобезпека – категорія соціальна, притаманна людському суспільству і формується в межах суспільних відносин. Вона характеризується, по-перше, як одвічна суспільна цінність, яка ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи і людини. Йдеться про безпеку людини в процесі: взаємодії з природним середовищем, з небезпечними речовинами (радіоактивними, хімічними, токсичними та ін.), використання руйнівних або небезпечних технологій і процесів, здійснення різноманітних впливів на довкілля тощо. Екобезпека може бути пов'язана і з неконтрольованими людиною процесами (стихійними силами природи). По-друге, під час її здійснення враховуються закони природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти. По-третє, екобезпеку контролює держава, яка становить цілу систему спеціальних органів. По-четверте, основою правової форми є екологічне право як самостійна правова галузь. Правове гарантування екобезпеки є одним із основних принципів цього права [10, 126].

Розвиток екологічного права, законів та інших нормативно-правових актів, що є носіями норм цього права, не є безконфліктним – у процесі його здійснення виникають суперечності в регулюванні тих чи інших відношень між нормами різних нормативно-правових актів, диспропорції у співвідношенні між законами та підзаконними актами на користь останніх тощо. Зазначена обставина зумовлює потребу в постійному пошуку варіантів удосконалення правового регулювання відповідних суспільних відносин. Хоча вирішується це регулювання різними способами, в основі їх лежить усвідомлення того, що правові норми, котрі регулюють відповідну сферу суспільних відносин, перебувають у взаємозалежності й мають бути узгоджені [11, 19].

Отже, існуючі економіко-правові механізми за умови їх незмінності, без впровадження надійних природоохоронних регуляторів під час формування ринкових відносин призведуть до негативних наслідків. Мається на увазі, що в умовах конкуренції, намагаючись отримати якомога більші прибутки якнайшвидше, підприємці по-

слуговуватимуться екстенсивними формами рекреаційного природокористування, приховуватимуть шкідливі викиди, результати надмірної експлуатації, щоб запобігти штрафам тощо. Тобто всі нововведення мають бути екологічно орієнтованими, базуватись на виборі найкращих альтернатив використання природних ресурсів, ресурсозберігаючих технологій та ін. [12].

Проблема екобезпечного розвитку зазвичай розглядалася науковцями в різних методологічних напрямках, з різними підходами до розроблення означеної проблематики, запропонованими представниками різних культурних традицій. Усе частіше лунають заклики відмовитися від ідеї прогресу, від допомоги бідним країнам, від культурного та соціального розвитку людства. Але екологічна проблема не зводиться до питання про збереження дикої природи, а потребує всеохоплюючого комплексного розв'язання з урахуванням сутності людини, яка не може бути зведена лише до однієї зі складових біосфери [13, 334]. У рамках суто індустріальних технологій зазначені суперечності неможливо ліквідувати навіть за умови звернення до природоохоронного законодавства і обов'язкової екологічної освіти. Як зазначає відомий український дослідник К.Корсак, перехід від сучасних видів палива, що спричиняють грандіозне забруднення довкілля і прискорений «парниковий ефект», до всього комплексу псевдоневичерпних земних енергетичних джерел аж ніяк не позбавляє людство багатьох неприємностей [14, 368].

Отже, необхідно продовжувати пошуки шляхів оптимізації співвідношення стану природного середовища та темпів розвитку суспільства. Це можна досягти шляхом екологоорієнтованої структурної перебудови економіки, що передбачає інвестування екологічно безпечних технологій, фінансування превентивних заходів з охорони довкілля, щоб не допустити його подальшу деградацію, структурні зміни в системі природокористування, а також прогнозування антропогенних навантажень у межах самовідтворення природних систем. Потрібно змінити існуючу економічну парадигму на нову, що забезпечуватиме збалансований стійкий розвиток [15].

Це сприятиме докорінній реалізації екологічного аспекту стратегії сталого розвитку. Формування стратегії сталого розвитку потребує, своєю чергою, зміни парадигми наукового знання відповідно до нового етапу еволюції суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Данилишин Б.М.* Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України / Б.М.Данилишин // Наука та наукознавство. – 2006. – №3. – С.97.
2. *Касьянов Д.В.* Наука на варті екобезпечного розвитку людства / Д.В.Касьянов // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип.60 (5). – С.360.
3. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П.Гетьман, М.В.Шульга, В.К.Попов та ін.; За ред. А.П.Гетьмана та М.В.Шульги. – Х.: Право, 2006. – С.122.
4. *Прутько С. Г.* Політико-правові засади екологічно безпечного розвитку України: Автореф. дис...канд. політ. наук 23.00.02 / С.Г.Прутько; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН Укр. – К., 2007. – С.7.
5. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П.Гетьман, М.В.Шульга, В.К.Попов та ін.; За ред. А.П.Гетьмана та М.В.Шульги. – Х.: Право, 2006. – 384 с.
6. *Гвоздик П.О.* Систематизація як перспективний напрямок розвитку джерел екологічного права України / П.О.Гвоздик // Вісн. Запорізького нац. ун-ту. – 2011. – №2. – С.18.
7. *Данилишин Б.М.* Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України / Б.М.Данилишин // Наука та наукознавство. – 2006. – №3. – С.96.
8. *Лукаш О.А.* Проблеми екологічної безпеки в умовах соціо- економічних трансформацій / О.А.Лукаш, В.В.Сабадаш // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: Матер. наук.-практ. конф. м.Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування. – Сімферополь: «СОНАТ», НДІ СРП, 2009. – С.91.
9. *Семенюк Н.В.* Філософія екобезпечного поступу людства в епоху глобалізації та інформаційної революції: Автореф. дис... канд. філос. наук 09.00.10 / Н.В.Семенюк; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2009. – С.14.
10. Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П.Гетьман, М.В.Шульга, В.К.Попов та ін.; За ред. А.П.Гетьмана та М.В.Шульги. – Х.: Право, 2006. – 384 с.
11. *Гвоздик П.О.* Систематизація як перспективний напрямок розвитку джерел екологічного права України / П.О.Гвоздик // Вісн. Запорізького нац. ун-ту. – 2011. – №2. – С.19.
12. *Іванова Т.В.* Передумови переорієнтації сучасного екологічно небезпечного природокористування в державі / Т.В.Іванова // [Електронний документ] Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне

наукове фахове видання. – 2011. – №1. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

13. Акоюн В.Г. Екологічний аспект стратегії сталого людського розвитку / В.Г.Акоюн // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип.50 (8). – С.334.
14. Касьянов Д.В. Наука на варті екобезпечного розвитку людства / Д.В.Касьянов // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 60 (5). – С.362.
15. Іванова Т.В. Передумови переорієнтації сучасного екологічно небезпечного природокористування в державі / Т.В.Іванова // [Електронний документ] Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання. – 2011. – №1. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

Попова І.В. Правова палітра екобезпечного розвитку.

Розглядаються сучасний стан та перспективи розвитку правового поля екобезпечного розвитку українського суспільства. Окреслюється стан екологічної безпеки та екологічної небезпеки у сучасному навколишньому середовищі. Аналізується розвиток джерел екологічного права як утворення нового процесу нормативно-правових актів і коректування законодавчої сучасної бази. Звертається увага на вирішення найближчим часом таких проблем, як: імплементація міжнародних законодавчих актів і норм до національного законодавства, удосконалення фінансування у природоохоронній сфері; розробка на національному і міжнародних рівнях механізмів регулювання екологічних конфліктів; екологічна безпека як об'єкт дослідження різних наук та екобезпека, як соціальна категорія суспільства. Аналізується співвідношення стану природного середовища та темпів стрімкого розвитку суспільства; необхідність удосконалення сучасного екологічного права, а також правового просвітництва, виховання особистості.

Ключові слова: людина, природа, екологія, культура, право, виховання.

Попова І.В. Правовая палитра экобезопасного развития.

Рассматриваются современное состояние и перспективы развития правового поля экобезопасного развития украинского общества. Определяется состояние экологической безопасности и экологической опасности в современной окружающей среде. Анализируется развитие источников экологического права как образование нового процесса нормативно-правовых актов и корректировки законодательной современной базы. Обращается внимание на решение в ближайшее время таких проблем, как: имплементация международных законодательных

актов и норм в национальное законодательство, усовершенствование финансирования в природоохранной сфере; разработка на национальном и международном уровнях механизмов урегулирования экологических конфликтов; экологическая безопасность как объект исследования различных наук и экобезопасность как социальная категория общества. Анализируется соотношение состояния природной среды и темпов стремительного развития общества. Подчеркивается мысль о необходимости совершенствования современного экологического права, а также правового просвещения и воспитания личности.

Ключевые слова: человек, природа, экология, культура, право, воспитание.

Popova I.V. The Legal Expression Range of Ecologically Safe Development .

Current state and prospects of development of the legal framework of eco-safe development of Ukrainian society were analyzed; concepts such as environmental safety and environmental hazard were discussed, their position in the modern surrounding environment and the development of modern environmental law sources, such as forming of new process of legal acts and legislative adjustments to the modern base were defined; attention is drawn to resolving problems and their solutions in the near future with a serious effort in the future, namely the implementation of international laws and norms of the national legislation, inadequate funding in the field of environmental protection, at the national and international levels it is necessary to develop and implement mechanisms for the resolution of environmental conflicts; environmental safety is considered, as the object of study of various sciences and eco-safety as a social category of society; the ratio of the natural environment and the pace of rapid development of society were analyzed; the author emphasizes the idea of the need to improve the modern environmental law, and legal education and upbringing.

Key words: human, nature, ecology, culture, law, education.